

Kaynaksız Teller Örülerek Yapılan Kazaziye Takı Yapımı

Remziye Erdem¹

Özet

Trabzon ve çevre illeri (Doğu Karadeniz bölgesi) kuyum zanaatında geçmişten gelen bir ustalık bilgi birikimine sahiptir. Bunlar arasında soy metallere (altın ve gümüş) teller belirli kalınlıklardaki tellerin hasır örgü biçiminde takı objeleri halinde kaynaksız biçimde örülmesi zanaatı olan kazaziye bulunur. Bu tür kuyum işçiliği hem atölye hem de ev ortamında hem erkekler hem de kadınlar tarafından üretilmeye müsait olup, üretim sürecinde çevreye zararlı atıksal malzemeler çıkmaz. Üretilen kazaziye ürünü takılar alev ve/veya lazer kaynaksız olmalarına karşın hem sağlam hem de estetikler. Özenle korunan üretimler uzun yıllar ilk günkü gibi kalabilir. Kazaz ustaları tel örme ve kaynaksız birleştirme işlemlerini alaylı olarak usta çırak ilişkisiyle yeni nesillere aktarmakla beraber, Kuyumculuk ve Takı Tasarım Okullarında ve Halk Eğitim Merkezlerinde de mektepli olarak da bilgi aktarımı yapılmakta ve yeni nesil kazazlar yetiştirilebilmektedir. Bu çalışmada, kazaziye'nin öğrenilmesinin zor olmayan ancak sabır ve dikkat gerektiren bir süreç olduğuna dikkat çekilerek, en genel teknikleri ve uygulama yöntemleri ile görsel ürünlerle anlatılmaya ve öğretilmeye çalışılmıştır.

1. Giriş

Geleneksel Türk el işleme zanaatları köklü bir tarihe dayanan, kuşaklar boyu farklı medeniyetlerden beslenerek öz kültürünü bozmadan gelişen ve bir çıg gibi büyüyerek günümüze ulaşan öz değerlerimizdir. Anadolu kültüründe bu öz değerlerden birisi de Kazaziye Zanaatıdır (Develioğlu, 2002; Begiç ve Önal-Çapık, 2019). Bu zanaat, geçmiş yaklaşık günümüzden 3 bin yıl

1 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı E-Mail: remziye.erdem@gmail.com, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı, İzmir, Türkiye
Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doğal Yapı Taşları ve Süstaşları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

öncesine dayanan ve Lidya (Anadolu'nun en batısındaki antik uygarlık) ve Urartu (Anadolu'nun en doğusundaki uygarlık) uygarlıklarından günümüze miras kaldığı düşünülen belki de en köklü el işleme sanatlarımızdan birisidir (Terzi, 2007). Bu zanatla ilişkili günümüz Türkiye'sinde son haliyle yapılan Kazaziye çalışmaları, yüzyıllar önce Kafkaslar bölgesinden Trabzon'a göç etmiş bazı Osetya, Gürcü, Çerkez, Çeçen ve Dağıstan kökenli kuyumcu ustalarının (İnan, 2013) bu bölgeye getirdikleri zanatlarını zaman içerisinde usta-çırak ilişkisiyle yetiştirdikleri diğer ustalara bu bilgilerini aktarmaları sonucu günümüze kadar gelebilmiştir. Bu yüzden kazaziye adeta Trabzon kuyumculuğu ile özdeşleşmiştir (Büyükyazı, 2008; Okyay, 2008; Yıldırımş, 2014; Begiç ve Önal-Çapık, 2019).

Kazaziye zanaatı, en yalın haliyle genelde gümüş ve altın tellerden çeşitli örgü tekniği ile yapılan ancak alev ya da lazer kaynağının kullanılmadığı bir kuyumculuk tekniğidir. Bu yöntemle yapılan ürünlerin tamamı, el işi olup, üretim sürecinde yapan usta için büyük sabır ve dikkat gerektirir. Üretilen kazaziye ürünü takılar kaynaksız olmalarına karşın hem sağlam hem de estetikler. Özenle korunan üretimler uzun yıllar ilk günkü gibi kalabilir. "Kazaziye Zanaatı" aslında hem usta-çırak hem de öğretmen-öğrenci ilişkisi ile öğrenilebilen bir meslektir. Ustalar ve öğretmenler bu zanaatı meraklı öğrencilerine öğretirken, bir nevi somut olmayan bir kültürel mirasın nesiller boyu aktarımını sağlarlar (Okyay, 2008).

Kazaziye işçiliği yapan kişilere ipek işleyen anlamında olan "Kazaz" denir. Önceleri ham ipek işlenerek ibrişim haline getirilir ve bu şekilde şekillendirilirdi. Sonrasında çok ince altın, gümüş ve bakır malzemeler kullanılmaya başlanmıştır.

Kazaziye ürünlerinden tarihte görülmüş ilk örneğinin, Lidya kralı olan Karun hazinelerinin arasında bulunmuş, kanatlı bir deniz atının sarkan püskül kısmıdır (Terzi, 2007). Günümüzde bu 'Kanatlı Deniz Atı' broşu, Uşak Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir (Şekil 1). Kazaziyenin tarihte görülen ilk örneklerinden bir diğeri de ortasında karnelian taş bulunan kartal motifli bir kolyenin zincir kısmıdır (Şekil 2).

Kazaziye ürünlerinin tarihi sürecine bakıldığında, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Anadolu'nun pek çok yerinde yaygın olarak uygulandığı görülmektedir. Aslında Kazaziye Zanaatının günümüze ulaşmasında, Trabzon da yaşayan üç ailenin katkısının oldukça etkili olduğu söylenir İnan, 2013; Yıldırımş, 2014).



Şekil 1. Uşak Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Karun Hazinesi arasında sayılan altından mamul Kanatlı Deniz Atı broşu takısı.



Şekil 2. Kazaziye'nin tarihte görülen ilk örneklerinden birisi de Uçan Kartal Takısıdır. Kazaziye işçiliği bu kolyenin zincir kısmındadır.

2. Kazaziye Zanaatında Kullanılan Araç ve Gereçler

Kazaziyede örme aşaması özel teknikleri gerektirir ve her bir parça özenle hazırlanır. Yoğun bir işçilik ve emek gerektirir. Kazaz ustası bu aşamayı zevkle ve sabırla gerçekleştirir. Titizlikle hazırlanan parçalar sonrasında dikilerek montajlanır (Develioğlu 2002; Begiç ve Önal-Çapık, 2019).

Bu süreçte bir Kazaz ustasının kullanma ihtiyacı duyduğu malzemelerin başında teller gelir.

Çıkırık ve Teller; Özgün şekilde yapılmış bir çıkırığa (Şekil 3) gerilerek, saç kılı (0,08-0,18 mikron) kalınlığındaki 24 ayar altın (995 milyem) veya 995 ayar gümüş teller çıkırık düzeneğinde dikkatlice sarılarak Kazaziyenin ana malzemesi olarak hazırlanırlar (Şekil 4).



Şekil 3. Kazaz zanaatında (kaynaksız örgü tekniği) kullanılmak üzere tel çekimi için hazırlanmış özel düzeneğe çıkırık sistemi.



Şekil 4. Kazaz zanaatında (kaynaksız örgü tekniği) kullanılmak üzere hazırlanmış, saç kılı (0,08-0,18 mikron) kalınlığındaki 995 milyem altın veya 995 ayar gümüş teller.

Diğer yardımcı malzemelere gelince (Şekil 5);

Biz (Tığ); Farklı genişliklerde Tığ'lar üzerinde Kazaziye ana parçalarından olan top ve sürgü çeşitleri örülür. Biz'ler aynı zamanda kazaziye ürünlerini düzeltme ve parlatma amaçlı da kullanılabilir.

Şiş ve çelik İğneler; Kazaz zincir çeşitlerinin tamamı şişler ve iğneler üzerinde örülür. Modele uygun kalınlıkta şişler ve iğneler belirlendikten sonra uygulamaya başlanır. Ayrıca çelik iğneler örme işleminin yanı sıra Kazaz parçalarının birleştirilme aşamasında da sıkça kullanılır.

Makas; Kazaziye yapımında zincirlerin ek yerlerindeki telleri dipten kesmek veya birleşecek parçaları dikime hazırlamak için yuvarlak uçlu çelik küçük makaslar kullanılır.

Balmumu; İpliğe baştan sona sürülerek çekilen balmumu, ipliği sertleştirerek mukavemetini artırır. Diğer yandan akıcılık kazazan ipliğin, iğneden geçmesini kolaylaştırır. Ayrıca parçaların birleştirme aşamalarında kolaylık sağlar.

Hadde; Örme işlemi tamamlanmış Kazaz zincirleri haddeden geçirilerek inceltir ve bu sayede haddeleme işlemi gerçekleşmiş olur. Sonrasında Tığ ile parlatılarak cilama yapılabilir.

3.1 Balıksırtı Zincir Tekniği

Bu zincir tekniği Kazaziyede kullanılan en klasik zincir yapma yöntemidir (Şekil 6). Görünümü balık sırtına benzer. Tasarımı düşünülen kazaz modeline uygun genişlikte olucak şekilde tepe sayısı şişler üzerinde başlanır ve eklemelerle istenilen uzunlukta örülür. Örülürken ek yerlerinin tekniğe uygun birleştirilmesine dikkat edilir. Sağlam ve tekniğe uygun birleştirilerek örülmüş Kazaz zincirleri çok sağlam ve estetik görünürler. .Metrelerce örülebilen bu zincirler kesilerek modellere dönüştürülebilir.Sonrasında çelik bizlerle cilalama işlemi ile parlaklık sağlanabilir.



Şekil 6. Kazaziyede kullanılan gümüş telden üretilmiş el örgüsü balıksırtı zincir modeli.

3.2 Sürgüler

Kazaziyede tel örgüsü farklı sürgü çeşitleri vardır (Şekil 7). Bunlar; sanatçı dilinde *yeminli, *uzun, *kısa ve *bıcırık sürgüler olarak bilinirler. Sepet örgüleri tarzındaki bir görünüme sahip olan bu sürgüler, kazaziye tekniğinde ürünün ana parçaları arasında olup, parçaların montajlama aşamalarında ayrı bir öneme sahiptirler. Modele uygun dikilerek birleştirilen parçaların ek yerleri sürgülerle kapatılarak estetik görünüm sağlanır. Bunun için uygun genişlik ve uzunluklardaki sürgüler öncesinde tekniğe uygun örülerek hazırlanır.

Sürgüler biz (tığ) üzerinde tellerle örülür. Tepe sayıları ve uzunlukları arttırılarak farklı formlarda sürgüler elde edilebilir. Özellikle yeminli sürgüler bu zanaatın tılsımlı parçaları olarak günümüzde de gizemini korumaktadırlar.



Şekil 7. Kazaziyede kullanılan gümüş telden üretilmiş el örgüsü ara model olan sürgüler.

3.3 Toplar

Kazaziyede tel örgü toplar denilen ara parçalar, ahşap veya plastik toplar üzerinde iğne ve tel kılınarak sepet örgü tarzında, biz(tığ) üzerinde örülürler (Şekil 8). Top örme tekniği ilk aşamada çok fazla pratik gerektirir. Teli boncuk üzerinde sabitlemek ve tığı doğru tutmak önemlidir. Örme işlemi boyunca top dikkatli ve sıkı bir şekilde tutularak örülmelidir ve bu süreçte alt üst dengesine çok dikkat edilmelidir. Teller alttan bize(tığa) değerek başlamalı, üstteki telleri bir sonra gelecek teller için için biraz mesafe bırakılarak başlanmalıdır. Her bir top parçası titizlikle örülmeli ve tığdan çıkarmadan önce düzeltme işlemleri gerçekleştirilmelidir.

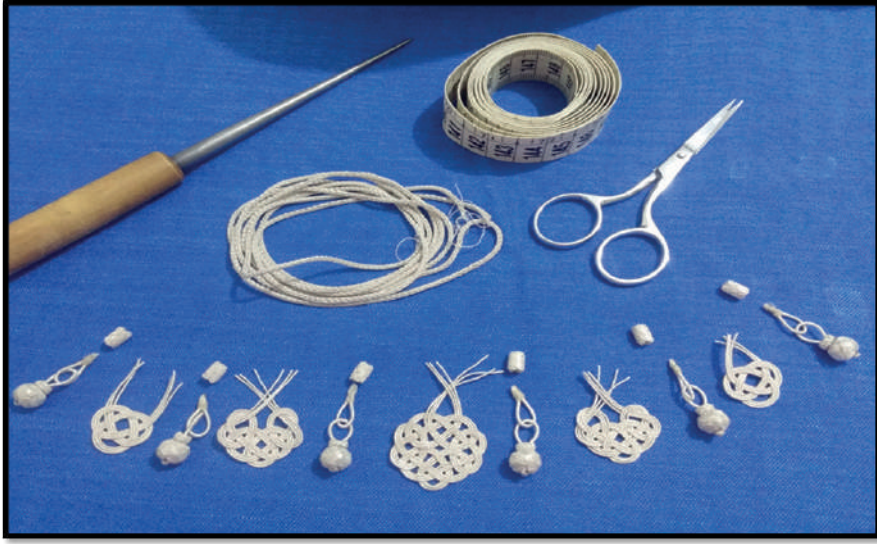


Şekil 8. Kazaziye de kullanılan gümüş telden üretilmiş el örgüsü ara model olan toplar.

3.4 Ajurlar

Kazaziye tasarımlarının en önemli bölümlerinden biri olan tel örgüsü ajurun temeli, teşbihisel anlamda aşk düğümlerine dayanır (Şekil 9). Kazaz ustası, maharetiyle düğümleri aşkla oluşturur ve sıra tekrarlarıyla tamamlar. Aşk ve sonsuzluk düğümleri ile şemsler yapılır. Ayrıca sağlık düğümleri ve çeşitli gemici düğümlerinin de temeli buna dayanır. Bu düğümler muntazam bir şekilde hazırlanarak birbirlerine bağlanırlar ve sonra ütülenerek düzeltilirler. Ütüleme işlemi için bızın (tığın) ahşap kısmı kullanılabilir. Çeşitli formlarda hazırlanan aşk, sonsuzluk ve şems düğümleri ile kazaziye bir ürünün albenisi artar.

Dörtlü ajurlarda kazaziye de kullanılan ara parçalardandır. Özellikle tepsihlerin püskül başlarında dörtlü ajur kullanmak oldukça kolaylık sağlar.



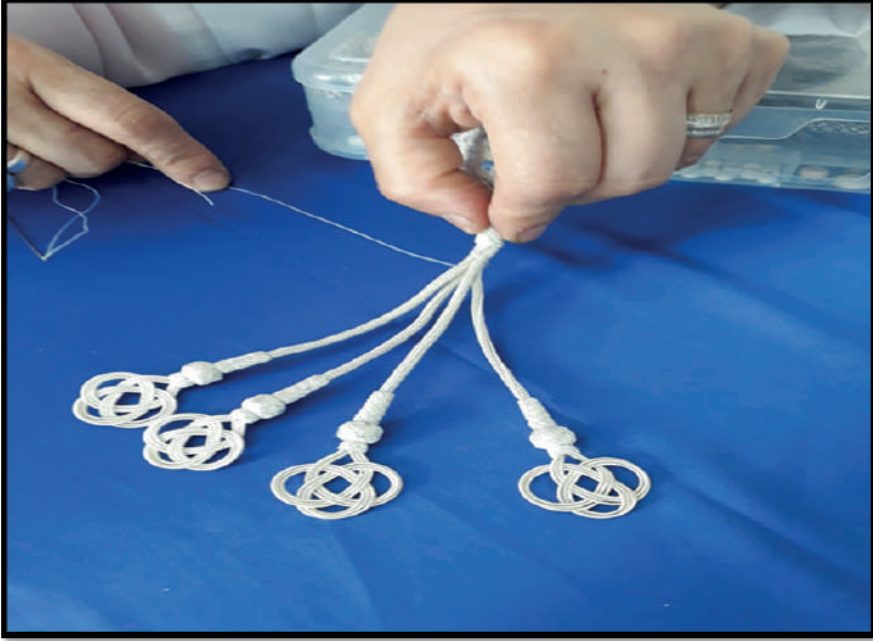
Şekil 9. Kazaiyede kullanılan gümüş telden üretilmiş el örgüsü ara model olan ajurlar.

4. Kazaziye Zanaatında Parçaların Birleştirilmesi

Kazaziye ana parçaları modele uygun ölçü ve sayılarda özenle hazırlandıktan sonra, tek tek dikilerek birleştirilirler (Şekil 10).

Öncelikle, şems veya aşk düğümleri yapılmak istenen tasarımsal modele uygun olarak muntazam bir şekilde hazırlanıp düzeltilirler. Daha sonra, modelin uç kısımlar tekniğe uygun bağlanıp kesilerek temizlenirler. Aynı anda, modelin iç kısımlarda da temiz bir görünüm sağlanır. Modeldeki hareketli eklemeler için dörtlü, ikili veya tekli ajurlar hazırlanarak tasarıma uygun dikim işlemi gerçekleştirilir.

Birleştirme işleminde sağlam yapıdaki naylon ipler, balmumu ve çelik iğneler kullanılır. Kazaziye bir ürünü tamamlamak sabır ve özen ister, Kazaz ustası bu sürecin her aşamasını titizlikle tamamlar. Dikme işlemi, parçaları birleştirmede bir nevi kaynak görevini gördüğü için sağlam ve temiz yapılmalıdır. Bunun için gerekli özen gösterilmelidir.



Şekil 10. Kazaziye de kullanılan gümüş tellerden üretilmiş ara parçaların yapılmak istenen modele göre birleştirme işlemi.

5. Kazaziye ile Üretilmiş Bazı Örneklemeler

Kazaziye işi ürünler, geçmişte en yaygın olarak saltanat kaftanların kenarlarını süslemiştir (İnan, 2013). Ayrıca Anadolu kültüründe oldukça yaygın kullanılan el tespihlerinin de püsküllerinde sıkça kullanılmıştır (Yıldırım, 2014). Günümüzde ise kullanım alanı giderek genişlemiştir (Şekil 11). Takı setleri, broşlar, yüzükler, bileklikler, kemerler, anahtarlıklar, ayakkabı ve çanta gibi giysilerde tamamlayıcı aksesuarlar bunlardan bazılarıdır (Begiş ve Önal-Çapık, 2019).



Şekil 11. Geleneksel Kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş tellerden üretilmiş şems düğümlü kolye ve bileklik.

Gümüş teller kullanılarak üretilen kazaz örücülüğünde tesbihler ayrı bir öneme sahiptir. Toplar tek tek örülerek incecik örülmüş balıksırtı zincir üzerine dizilirler. Püsküller ayrıca hazırlanarak tüm parçalar birleştirilir. Tespih boyları tercihe göre büyük, orta ve küçük boy olarak ayarlanır (Şekil

12). Ayrıca süs ve mücevher taşlarıyla kombinlenmiş tesbih püskülleride tercih edilen kazaziye modelleri arasındadır (Şekil 13).



Şekil 12. Geleneksel kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş tellerden üretilmiş komple tesbih örneği.



Şekil 13. Geleneksel Kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş tellerden üretilmiş kehribar taşı kullanılmış bir tespih püskülü.

Gümüş teller kullanılarak üretilmiş geleneksel kazaziye ürünleri arasında yüzükler de önemli bir değere sahiptirler (Şekil 14). Kazaziye yüzükler, yüzük malafasında ölçüye uygun sepet örgü tarzında örülerek, şimşir (özel bir ağaç türü) tokmakla hafif dövülerek ütülenir ve tercihe göre eskitmesi yapılır. Kazaz yüzükleri hem erkekler hem de kadınlar kullanabilir.



Şekil 14. Geleneksel Kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş tellerden üretilmiş kadın ve erkek yüzükleri.

Bir başka uygulama örneği, gümüş teller kullanılarak üretilmiş geleneksel kazaziye üretimleri arasında bileklik-yüzük-küpe kombine ürünler olup, bunlar oldukça yaygınca kullanıma sahiptirler (Şekil 15).



Şekil 15. Geleneksel kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş üretilmiş bileklik-yüzük-küpe kombine takı modeli.

Diğer bir başka uygulama örneği, gümüş teller kullanılarak üretilmiş geleneksel Kazaziye üretimleri arasında eskitmeli (kükürtlü kimyasalla karartılmış) gümüşlerde tercih edilmektedir. Özellikle erkek bileklikleri bu tercihlerin başında gelir (Şekil 16). Kazaziye bilekliklerinde özellikle Türk sepet örgü formları rahatlıkla kullanılabilir (Okyay, 2008; Yıldırım, 2014) (Şekil 17). Tellerin esnek olması buna imkan sağlar.



Şekil 16. Geleneksel kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş tellerden üretilmiş eskitmeli (kükürtlü kimyasalla karartılmış) bileklik.



Şekil 17. Geleneksel kazaziye işlemesi örneklerinden gümüş tellerden üretilmiş eskitmeli (kükürtlü kimyasalla karartılmış) sepet örgülü bileklikler.

Son olarak dinilebilirki, bir kazaz ustası zanaatının özüne bağlı kalarak hayal gücüyle tasarımı birleştirip kendi özgün yorumuyla özgün güncel tasarımlar da üretebilir (Şekil 18). Başka bir deyişle kazaziye zanaatının kullanım alanları (üretim modelleri) sınırsızdır.



Şekil 18. Kazaziye zanaatının özüne bağlı kalarak farklı malzemelerle birleştirilmiş özgün güncel tasarım uygulaması.

6. Sonuçlar

Anadolu topraklarında geçmişten günümüze kadar yaşamış pek çok uygarlığın izlerini taşıyan ve nesiller boyunca yaşatılarak ve ilave kültürel ritüeller ilave edilerek günümüze kadar ulaşabilmiş somut olmayan kültürel miras niteliğinde kazaziye, sabırla üretilmeyi ama bunun sonucunda estetik değeri yüksek olan el işi takı üretimidir. Geçmiş yüzyıllarda ürün yelpazesi sınırlı olarak genellikle kamçı, tespih ucu ve peelik olarak üretilen kazaziyeler, günümüzde kuyum sektörünün hemen her çeşit ürünlerinde görülebilmektedir. Diğer el işi emek yoğun işler gibi kazaziye ürünleri de günümüzde hem yerli hem de yabancı turistlerce beğenilmekte ve tercih edilmektedirler. Bu somut olmayan Türkiye'ye zgleşen bu kültürel mirasın koruması, yaşatılması ve eğitimlerle yeni nesillere aktarılması ve de özünü bozmadan günümüz izlerinden esintilerle geleceğe taşınması, el işi yapan kuyum zanaatkarlarının bir nevi mesleki sorumluluğudur.

Kaynaklar

- Begic, H.N., Önal-Çapık, H. (2019). Trabzon'da geleneksel kazaziye sanatı. Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 5 (8), 175-190. DOI: 10.31765/karen.668122
- Develioğlu, Y. (2002). Gümüş kazaz örücülüğü. Motif Dergisi, 30, 4-8.
- İnan, K. (2013). 17. Yüzyıl ortalarında Trabzon'da sosyal ve iktisadi hayat. Trabzon belediyesi Kültür Yayınları.
- Büyükyazı, M. (2008). Trabzon ilinde altın ve gümüş işlemeciliği. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara (doktora tezi, yayımlanmamış).
- Okyay, G. (2008) Trabzon yöresi el sanatlarından hasır örgüsü ve kazazlığın araştırılması ve öğretim programı önerisi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara (yüksek lisans tezi, yayımlanmamış).
- Terzi, M. (2007). Lidyalılardan miras kalan zanaat: Kazazlık. Karadeniz Meydan Dergisi, 4.
- Yıldırım, F. (2014). Sözlü kültür ve gelenek bağlamında Trabzon yöresi el sanatları. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon (doktora tezi, yayımlanmamış).